گیاه مردم‌نگاری منطقه ییلاقی نمارستاق، شهرستان آمل (استان مازندران)

عاطفه حیدری [الف*]، سید حسن زالی [ب]، قدرت‌الله حیدری [پ]

[الف] کارشناس ارشد مرتعداری، گروه مرتع و آبخیزداری، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، مازندران

[ب] دانشور، گروه مرتع و آبخیزداری، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، مازندران

[پ] استادیار، گروه مرتع و آبخیزداری، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، مازندران

چکیده

سابقه و هدف: علم اتنوبوتانی به مطالعه و بررسی چگونگی استفاده افراد یک قوم، یک فرهنگ و یا یک ناحیه خاص از گیاهان موجود در آن منطقه می‌پردازد. هدف از این مطالعه جمع‌آوری و شناسایی گیاهان دارویی منطقه ییلاقی نمارستاق (استان مازندران)، ثبت و استفاده از دانش بومی مردم منطقه برای معرفی خواص گیاهان دارویی نمارستاق است. مطالعه حاضر در مراتع منطقه نمارستاق آمل صورت گرفت.

مواد و روش‌ها: در این مطالعه گیاهان منطقه مورد مطالعه، با کمک افراد خبره بومی جمع‌آوری و نام محلی، اطلاعات و کاربردهای محلی و سنتی گیاهان مذکور، توسط پرسشنامه و مصاحبه‌های حضوری با افراد بومی به‌دست آمده و ثبت شد.

یافته‌ها: نتایج این مطالعه نشان داد که از ۱۱۹ گونه شناسایی‌شده در منطقه، ۷٤ گونه متعلق به ٦۹ جنس و ۳٤ تیره گیاهی دارای کاربرد دارویی نزد مردم محلی منطقه بوده است. و در این بین تیره آفتابگردان با ۱۲ گونه (۱٦/۲۱ درصد)، تیره نعنائیان با ۱۰ گونه (۱۳/۵۱ درصد) و تیره گل سرخیان با ۷ گونه گیاهی (۹/٥٤ درصد)، بیشترین سهم را داشتند. ۱۱۱ مورد کاربرد دارویی برای گیاهان منطقه ذکر شده است. بیشترین موارد مصرف سنتی که برای گیاهان منطقه ذکر شده به‌ترتیب، درمان کم‌خونی (۱۱/۷۱ درصد)، قابض (۱۰/۸۱درصد)، ضدنفخ، رفع یبوست و تب‌بر (۹/۰۹ درصد)، کاهش قند خون و سرفه و سرما خوردگی (۸/۱ درصد) و کاهش فشار خون (٦/۳ درصد) است.

نتیجه‌گیری: باتوجه به فلور غنی منطقه، تحقیقات گسترده روی شناخت و چگونگی استفاده از گیاهان دارویی مرتعی کمک شایانی به صنعت داروسازی می‌کند.

کلید واژه‌ها: اتنوبوتانی، مراتع ییلاقی، گیاهان دارویی، کاربرد سنتی گیاهان، نمارستاق.

تاریخ دریافت: تیر ۹۳
تاریخ پذیرش: شهریور ۹۳

مقدمه:

مرتع خاستگاه طبیعی و اصلی گیاهان دارویی است و در سطح مراتع انواع گیاهان می‌رویند و با محیط خودسازگاری دارند که تعدادی از آنها به‌عنوان گیاهان دارویی مورد استفاده قرار می‌گیرند، به‌طوری‌که آثار دارویی و موارد استفاده آن بر هیچ‌کس پوشیده نیست(۱،۲). اتنوبوتانی به مطالعه و بررسی چگونگی استفاده افراد یک قوم، یک فرهنگ و یا یک ناحیه خاص از گیاهان بومی موجود در آن منطقه می‌پردازد (۳). از زمان به‌وجود آمدن اتنوبوتانی به‌عنوان یک نظام علمی، محققان به فواید زیاد این علم پی برده‌اند. این علم با به دست آوردن

* فرد مسئول مکاتبات: Atefeh.heydari86@gmail.com

اطلاعات از افراد بومی یک منطقه به‌دست می‌آید. امروزه درک عمومی از این که مردم بومی و محلی یک منطقه نقش مهمی در کشف آثار دارویی گیاهان دارند، بالا رفته و این امر موجب کشف بسیاری از ناشناخته‌ها در علم گیاه‌شناسی شده است. اتنوبوتانیست‌ها و مردم محلی چهره به چهره با یکدیگر صحبت کرده و نه‌تنها اطلاعات مربوط به گیاهان را ثبت کرده، بلکه گیاهان مورد نظر را حفظ و در جوامع به‌صورت کاربردی استفاده می‌کنند(٤).

در بسیاری از نقاط جهان به‌ویژه نقاط دور افتاده و مکان-هایی که به پزشک و دارو دسترسی نیست، مردم از طب خانگی و درمان‌های عامیانه استفاده می‌کنند. این روش‌های درمانی طی قرن‌ها سینه به سینه از پدران به فرزندان انتقال یافته‌اند و حالا با فاصله افتادن میان نسل‌ها، تضمینی برای ادامهٔ این انتقال وجود ندارد(٣).

در سال‌های اخیر، نتایج مطالعات اتنوبوتانی نقش شایانی در تحقیقات گیاهان دارویی و گیاه‌درمانی در دنیا داشته است. در بعضی از کشورها، مطالعات اتنوبوتانیکی برای کشف داروهای جدید استفاده شده است(٥،٦،٧،٨،٩،١٠،١١،١٢).

باتوجه به اینکه افراد سالخورده روستاها دارای اطلاعاتی درباره کاربردهای گیاهان هستند و با مرگ این افراد، دانش سنتی آنها نیز نابود می‌شود، به‌نظر می‌رسد که ثبت و محفوظ نگهداشتن این اطلاعات،بیش‌از پیش‌لازم است(١٣،١٤،١٥،١٦،١٧). هدف از این مطالعه جمع‌آوری و شناسایی گیاهان دارویی منطقه ییلاقی نمارستاق (استان مازندران)، ثبت و استفاده از دانش بومی مردم منطقه برای معرفی خواص و موارد مصرف گیاهان دارویی نمارستاق است.

مواد و روش‌ها:

منطقه مورد مطالعه:

مطالعه حاضر در مراتع منطقه نمارستاق که در ٥٠ کیلومتری جنوب شهرستان آمل واقع شده، صورت گرفته است. مراتع منطقه نمارستاق با مساحتی حدود ٦٢٠٠ هکتار، بین طول‌های جغرافیایی ٥٢ درجه و ٦ دقیقه تا ٥٢ درجه و ١٩ دقیقه شرقی و عرض جغرافیایی ٣٦ درجه و ٥ دقیقه و ٣٦ درجه و ٢٢ دقیقه شمالی قرار دارد. منطقه مورد مطالعه کوهستانی است و بین ٢٩٠٠ تا ٣٤٠٠ متر از سطح دریا ارتفاع دارد. متوسط بارندگی سالانه ٦٢٠ میلی‌متر و نوع بارش به‌صورت برف و باران است و حداکثر آن در ماه اسفند با میزان ١١١/٣ میلی‌متر و حداقل آن در ماه مرداد با میزان ١٣/٣ میلی‌متر و در فصول بهار و پاییز اکثرا به‌صورت باران و در فصل زمستان به‌صورت برف می‌بارد. باتوجه به اینکه منطقه در اقلیم ارتفاعات واقع شده است، از خصوصیات اقلیمی این مناطق تغییرات دما در طول شب و روز و فصول مختلف سال است. حداقل درجه حرارت به میزان ١٧/٨- درجه سانتی‌گراد در بهمن ماه و متوسط حداکثر درجه حرارت به میزان ٢٥/٩ درجه سانتی‌گراد در مرداد ماه است. طول دوره خشکی حدود ٢/٥ ماه از سال است که از تیر ماه شروع شده و در مرداد ماه به حداکثر رسیده و تا اواسط شهریور ادامه دارد(١٨).

روش بررسی:

قبل از شروع عملیات صحرایی نخست اطلاعات لازم از جمله کلیه تحقیقات انجام‌شده در منطقه تهیه شد. سپس طی بازدیدهای مقدماتی و با استفاده از نقشه توپوگرافی ١:٥٠٠٠٠ مطالعات صحرایی در منطقه نمارستاق صورت گرفت. سپس نقشه محدوده مورد مطالعه تهیه شد، پس از بررسی‌های مقدماتی و تعیین حوزه مورد مطالعه و مراجعه به مناطق از قبل مشخص شده، طی فصول بهار، تابستان و پاییز سال ١٣٩١، گیاهان این منطقه جمع‌آوری شدند. گیاهان جمع‌آوری‌شده پس از آماده‌سازی برمبنای کلیدهای ارائه‌شده در منابع علمی مختلف مورد شناسایی قرار گرفت(١٩،٢٠،٢١). در پژوهش کیفی با انجام مصاحبه ضمن جمع‌آوری اطلاعات و با مطالعه منابع کتابخانه‌ای مرتبط، فهرست اولیه سؤالات محوری در جهت شناسایی دانش بومی ساکنین منطقه تهیه شد. مصاحبه و پرسش‌ها در این پژوهش تا جایی ادامه یافت که پاسخ‌های تکراری اثبات شد و ادامه مصاحبه نکته‌ای جدید به یادداشت‌ها اضافه نکرد. این کیفیت در اثر تکرار پاسخ‌های مشابه از طرف مصاحبه‌شوندگان مختلف برای محقق محرز می‌شود(٢٢). اطلاعات دارویی ٢١٤ نفر از ساکنین بومی مطلع و افراد

سالخورده با تهیه پرسشنامه و طی مصاحبه ثبت شد. بازهٔ سنی پرسش‌شوندگان بین ۳۸ تا ۸٤ سال بوده است و تعداد افراد بی‌سواد ۱۳٦ نفر (٦۳/۵۵ درصد)، بهره‌برداران با سطح سواد تا ابتدایی۵۳ نفر(۲٤/۷٦ درصد)، تا راهنمایی۱۹ نفر(۸/۸۷ درصد) و تا دیپلم ٦ نفر (۲/۸ درصد) بوده است، همچنین ۱۰۸ نفر از پرسش‌شوندگان خانه‌دار (۵۰/٤٦ درصد)، ۵۹ نفر دامدار (۲۷/۵۷ درصد)، ۳٦ نفر کشاورز و باغدار (۱٦/۸۲ درصد) و ۱۱ نفر زنبوردار (۵/۱٤ درصد) هستند. با کمک پرسشنامه‌ها اطلاعاتی نظیر نام محلی گیاهان، نحوه استفاده و خواص دارویی گیاهان به‌دست آمد. مشخصات مربوط به مناطق و افراد پرسش‌شده در جدول شماره ۱ نشان داده شده است. تجزیه‌وتحلیل اطلاعات به‌دست آمده پس از تکمیل پرسشنامه‌ها، با استفاده از نرم‌افزار Microsoft excel 2007، انجام شد.

جدول شماره ۱- مناطق مورد مطالعه و جزئیات مربوط به جمع-آوری اطلاعات از افراد محلی در منطقه نمارستاق

ردیف	منطقه	جمعیت	مختصات جغرافیایی		افراد پرسش‌شده در مطالعه	
			طول جغرافیایی	عرض جغرافیایی	زن	مرد
۱	پنجاب	۲۰۵	۵۲°۱۳′۱۹″	۳٦°٦′۱۱″	۲۷	۲۹
۲	سوا	۸۹	۵۲°۱۰′۱۳″	۳٦°٦′٤۰″	۲۲	۲٦
۳	شیخ محله	۸۲	۵۲°۷′۸۵″	۳٦°٦′۳۳″	۱٦	۲٤
٤	کلری	۳۵	۵۲°۵′۵٦″	۳٦°٦′۷۱″	۱٦	۱۲
۵	نمار	۱٦۵	۵۲°۵′٤۷″	۳٦°٦′۵۹″	۳	۲
٦	دیوران	۹۸	۵۲°٤′٦۵″	۷۰°٦′۷۰″	۲۲	۱۵

یافته‌ها:

تعداد ۷۱ گونه گیاهی متعلق به ٦۷ جنس و ۳۳ تیره به‌عنوان گونه‌های گیاهی دارای کاربرد دارویی نزد مردم منطقه شناسایی شد. لیست گیاهان شناسایی‌شده همراه با نام علمی، نام محلی، نام فارسی، کاربرد دارویی و نحوهٔ استفاده سنتی این گیاهان در جدول شماره (۲) ارائه شده‌اند. نتایج نشان می‌دهد ۱۱۱ مورد کاربرد دارویی برای گیاهان منطقه ذکر شده، بیشترین موارد ذکر شده به‌ترتیب شامل درمان کم‌خونی، قابض، ضدنفخ، تب‌بر، رفع یبوست، کاهش قند خون و درمان سرفه و سرماخوردگی و کاهش فشار خون است. برای مقابله با اثرات بیماری‌های شناخته‌شده منطقه، گیاهان مختلفی مورد استفادهٔ افراد قرار می‌گیرند، به‌طوری‌که تعداد ۱۳ گونه گیاهی مختلف از جمله : Amaranthus retroflexus L.، Atriplex hortensis L. و Plantago major L.، برای درمان کم‌خونی استفاده می‌شوند، به‌همین صورت تعداد ۱۲ گونه گیاهی از قبیل: Tragopogon collinus Dc.، Stachys byzanthina *C.* Koch و ... به‌عنوان قابض مورد استفاده قرار می‌گیرند. به‌علاوه می‌توان به تعداد ۱۱ گونه گیاهی مانند Daucus carota L.، Arctium lappa L. و ... که جهت کاهش قند خون کاربرد دارند، اشاره کرد.

جدول ۲- فهرست و مشخصات گونه‌های دارویی و اثرات درمان سنتی آنها

ردیف	تیره	نام علمی	نام فارسی	نام محلی	بخش مورد استفاده	اثر درمانی	شیوه مصرف
۱.	Amaranthaceae	Amaranthus retroflexus L.	تاج خروس وحشی	اشکنی	گل، برگ	قابض، درمان کم‌خونی، تهیه آش محلی	پخته‌شد، دم‌کرده
۲.	Apiaceae	Daucus carota L.	هویج خودرو	هویج وحشی	ریشه	درمان کم‌خونی، کاهش قند خون	پخته‌شد، خام
۳.	Apiaceae	Heracleum persicum Desf.ex Fisch	کولپر	گلپر	ریشه، برگ	ضد نفخ، ازدیاد شیر مادران، ضد عفونی کردن منزل	دم‌کرده، جوشانده
٤.	Asparagaceae	Danae racemosa (L.)Moench.	همیشک	مارمه واش	برگ	رفع کم‌خونی	جوشانده
۵.	Asteraceae	Achillea biebersteinii *Afan.*	بومادران زرد	مائک	گل، برگ	ضدنفخ، کاهش فشار خون	جوشانده، خام
٦.	Asteraceae	Achillea millefolium L.	بومادران	لاری وحشی	گل، برگ	ضدنفخ، رفع یبوست	دم کرده، جوشانده
۷.	Asteraceae	Anthemis nobilis L.	بابونه	زرد تتی	گل، برگ	زیاد کردن شیر مادر، درمان زخم معده	جوشانده
۸.	Asteraceae	Artemisia annua L.	گندواش، درمنه خزری	گنیما	قسمت های هوایی	رفع دلپیچه	جوشانده
۹.	Asteraceae	Aretmisia aucheri Boiss.	درمنه کوهی	درمنه	برگ	ضدعفونی‌کننده	دم کرده
۱۰.	Asteraceae	Arctium lappa L.	بابا آدم	پلورک	ریشه، برگ، میوه	کاهش قند خون، درمان سرفه و سرماخوردگی	جوشانده، دم کرده
۱۱.	Asteraceae	Carthamus tinctorius L.	گلرنگ	خار گل	گل	درمان کم‌خونی	جوشانده
۱۲.	Asteraceae	Cichorium intybus L.	کاسنی	کاسنی	ریشه، برگ	تمیزکننده خون، تب‌بر	جوشانده
۱۳.	Asteraceae	Echinops cephalotes Dc.	شکر تیغال	تیهال	گل، ساقه	تب‌بر، درمان سرفه و سرماخوردگی	دم کرده
۱٤.	Asteraceae	Gundelia serriola L.	کنگر خوراکی	کنگر	ساقه، بخش‌های هوایی	کاهش قند خون، کاهش چربی خون	پخته شده
۱۵.	Asteraceae	Helianthus annuus L.	آفتاب گردان	آفتاب گردان	برگ	کاهش فشار خون	دم کرده
۱٦.	Asteraceae	Tragopogon collinus Dc.	شنگ تپه روی	پلنگ مشک	ریشه و برگ	قابض، سبزی معطر	جوشانده، تازه و خشک شده
۱۷.	Berberidaceae	Berberis vulgaris L.	زرشک کوهی	اشکار زرشک	میوه	کاهش فشار خون و قند خون	پخته شده
۱۸.	Boraginaceae	Echium amoenum Fisch & C.A. Mey.	گل گاو زبان	شیشنگ	برگ	مفید برای اعصاب، درمان سرماخوردگی	دم کرده
۱۹.	Brassicaceae	Descurainia sophia (L.) Schur	خاکشیر	خاکشیر	دانه	تب بر، رفع کهیر و جوش	شربت، جوشانده، ضماد
۲۰.	Brassicaceae	Raphanus raphanistrum L.	ترب وحشی	میچکا ترب	برگ، ریشه	درمان کم خونی	دم کرده
۲۱.	Caprifoliaceae	Sambucus ebulus L.	آقطی	پلیم	برگ	رفع یبوست	دم کرده

۲۲.	Chenopodiaceae	Atriplex hortensis L.	اسفناج کوهی	چنگلک	برگ	مفید برای کم خونی	خام و پخته شده
۲۳.	Chenopodiaceae	Chenopodium album L.	سلمه تره	ازمه	برگ	رفع یبوست	خام ، پخته
۲٤.	Convolvulaceae	Convolvulus arvensis L.	پیچک صحرایی	ککی مار	برگ	رفع یبوست	دم‌کرده
۲۵.	Cucurbitaceae	Citrullus colocynthis (L.) Schrad.	هندوانه ابوجهل	سگ هندوانه	ریشه و میوه	کاهش قند خون، رفع یبوست	دم‌کرده، جوشانده
۲٦.	Cupressaceae	Juniperus excelsa M.B.	ارس	کوهی سرو	میوه	درمان نفخ	میوه کوبیده شده را در آب حل می‌کنند
۲۷.	Cyperaceae	Cyperus rotundus L.	اویار سلام	گالی	میوه	تقویت بینایی،ضد تهوع و قابض	پودرشده
۲۸.	Dioscoreaceae	Tamus communis L.	تمیس	تشی گذر	میوه	درمان یبوست	خام، پخته‌شده
۲۹.	Equistaceae	Equistum arvense L.	دم اسب صحرایی	اسب دم	برگ	تقویت موی سر، درمان گلو درد	دم‌کرده، جوشانده
۳۰.	Fabaceae	Lathyrus sativus L.	خلر	خلر	برگ	درمان یبوست	دم‌کرده
۳۱.	Fabaceae	medicago sativa L.	یونجه	یونجه	برگ	خون ساز، قابض	سبزی تازه، دم‌کرده
۳۲.	Fabaceae	Melilotus officinalis (L.) Desr.	اکلیل الملک، شبدر زرد	شربت شبدر	بذر و گل	قابض ، ضد نفخ	جوشانده، دم‌کرده
۳۳.	Fabaceae	Trifolium subterraneum L.	شبدر زیر زمینی	شبدر	برگ	درمان یبوست، تمیز کننده خون	جوشانده
۳٤.	Hypolepidiaceae	Pteridium aquilinum (L.) Kuhn	سرخس	چماز	برگ	دفع کرم، خیلی کم مصرف شود	دم‌کرده
۳۵.	Hypericaceae	Hypericum perforatum L.	چای کوهی	چای علفی	گل و برگ	درمان کم‌خونی، درمان سرماخوردگی، تب‌بر	دم کرده، جوشانده
۳٦.	Juglandaceae	Juglans regia L.	گردو	اغوز	برگ، شیره	درمان زگیل	دم کرده، ضماد،
۳۷.	Lamiaceae	Thymus kotchyanus Boiss. & Hohen	آویشن	آویشن	گل، برگ	درمان سرما خوردگی، درمان نفخ	بخور، دم‌کرده
۳۸.	Lamiaceae	Hyssopus angustifolius M.B.	زوفا	زوفا	برگ، گل	خلط اور، درمان نفخ، درمان کم‌خونی	دم‌کرده و جوشانده
۳۹.	Lamiaceae	Marrubium vulgare L.	گندنای کوهی	گندنای کوهی	برگ و سرشاخه	قابض	جوشانده
٤۰.	Lamiaceae	Origanum vulgare L.	مرزنجوش	مرزنگوش	گل، برگ	درمان سرما خوردگی و درمان نفخ	دم‌کرده، جوشانده
٤۱.	Lamiaceae	Melissa officinalis L.	وارنگ بو	وارنگ بو	برگ و سر شاخه	آرام بخش	دم کرده، خام، جوشانده
٤۲.	Lamiaceae	Mentha aquatica L.	پونه آبی	اوجی	برگ، گل	درمان دل درد مَسکن درد دندان	دم کرده، خام
٤۳.	Lamiaceae	Mentha spicata L.	پونه سنبله‌ای	سرسم	برگ	درمان دل درد مَسکن درد دندان	دم کرده، جوشانده، خام

.٤٤	Lamiaceae	Satureia hortensis L.	مرزه	مرزه	برگ، گل	دفع انگل کودکان، قابض	سبزی تازه، دم کرده و جوشانده
.٤٥	Lamiaceae	Stachys byzanthina C. Koch	گوش بره	وره گوش	سرشاخه‌های هوایی	قابض، رفع سر گیجه، سرماخوردگی	دم کرده، جوشانده،
.٤٦	Lamiaceae	Ziziphora tenuior L.	کاکوتی	کاکوتی	برگ	درمان سرماخوردگی	دم کرده، خام و خشک شده
.٤٧	Liliaceae	Allium ampeloprasum L.	سیر کوهی	آلزی	برگ و ساقه	درمان زگیل	ضماد
.٤٨	Loranthaceae	Viscum album L.	دارواش	دارواش	برگ	درمان زخم	ضماد
.٤٩	Malvaceae	Alcea officinalis L.	ختمی	ختمی	برگ، گل	درمان دلپیچه و دل درد	دم کرده
.٥٠	Oxalidaceae	Oxalis corniculata L.	شبدر ترشک	ترشه واش	برگ	اشتها آور، درمان یبوست	تازه و دم کرده
.٥١	Papaveraceae	Papaver bracteatum Lindl.	خشخاش کبیر	خشخاش	گل، برگ	خواب آور	جوشانده
.٥٢	Plantaginaceae	Plantago major L.	بارهنگ	بارهنگ	ریشه، برگ، بذر	درمان کم‌خونی، درمان زخم و سوختگی	جوشانده، ضماد
.٥٣	Poaceae	Cynodon dactylon (L.) Pers.	مَرغ	لف	برگ	درمان کم‌خونی، قابض	دم‌کرده
.٥٤	Poaceae	Phalaris minor retz.	دانه قناری	خونی واش	برگ	خلط اور	دم‌کرده
.٥٥	Poaceae	Sorghum halepensis (L.) Pers.	قیاق	آرداله	بذر، ریشه	درمان کم‌خونی، علوفه دام	جوشانده
.٥٦	Polygonaceae	Polygonum avicular L.	علف هفت بند	بند واش	برگ، گل	تب‌بر، قابض	جوشانده، شربت
.٥٧	Polygonaceae	Rheum ribes L.	ریواس	ریواس	برگ، ساقه	کاهش چربی و قند و فشار خون	پخته شده در غذا، سالاد
.٥٨	Polygonaceae	Rumex elbursensis Boiss.	ترشک البرزی	استا	برگ	تب‌بر، درمان زگیل، آفت دهان	جوشانده، ضماد، سبزی خوردن
.٥٩	Pteridaceae	Adianthum capillus-veneris L.	پرسیاوشان	چلو واش	همهٔ قسمت‌های گیاه	تب‌بر، درمان سرماخوردگی، گلو درد و سرفه	دم کرده،
.٦٠	Rhamnaceae	Paliurus spina-christi Miller.	سیاه تلو	اسکلم (سیاه تلی)	ریشه، برگ، میوه	درمان یبوست	دم کرده
.٦١	Rosaceae	Amygdalus scoparia Spach.	بادام کوهی	بادام کوهی	میوه	زیاد کردن شیر مادران	میوه تازه
.٦٢	Rosaceae	Crataegus micropylla C. koch	سرخ ولیک	سرخه ولیک	میوه، برگ	کاهش فشار خون	جوشانده، میوه خام
.٦٣	Rosaceae	Fragaria vesca L.	توت فرنگی وحشی	چیلک	برگ، ریشه، میوه	قابض	تازه و دم‌کرده
.٦٤	Rosaceae	Mespilus germanica L.	ازگیل	کندس	میوه	درمان ورم گلو، درمان آفت دهان، تب‌بر	جوشانده، میوه خام
.٦٥	Rosaceae	Pruns spinosa L.	گوجه وحشی	ترش هلی	میوه	کاهش فشار و چربی خون	میوه خام، شربت
.٦٦	Rosaceae	Rosa canina L.	نسترن وحشی	کیلیک	میوه	کاهش قند خون، کاهش فشار خون، قابض	دم‌کرده، جوشانده

٦٧.	Rosaceae	Rubus caesicus L.	تمشک کبود	تموشتنه	میوه، برگ، گل	کاهش قند خون، تب‌بر، درمان یبوست	میوه خام، دم‌کرده
٦٨.	Scrophulariaceae	Verbascum cheiranthifolium Boiss.	گل ماهور، خرگوشک	خروشک	گل، برگ	رشد مو و ابرو ، خلط آور	مالیدنی، دم‌کرده،
٦٩.	Urticaceae	Urtica dioica L.	گزنه دو پا	گزنا	برگ، ریشه	تقویت موی سرکاهش قند خون، درمان کم‌خونی	دم‌کرده، جوشانده
٧٠.	Verbenaceae	Verbena officinalis L.	شاه پسند	شاه پسند	برگ و سرشاخه‌ها	تب‌بر، درمان نفخ	جوشانده
٧١.	Verbenaceae	Vitex negundo L.	پنج انگشت	پنج انگوس	میوه، برگ	ضد نفخ، ازدیاد شیر مادران	جوشانده،

امروزه تمایل مردم به درمان‌های طبیعی و استفاده از داروهای گیاهی به‌جای داروهای شیمیایی افزایش یافته و همین امر موجب استفاده وسیع از گیاهان دارویی در کشور شده است. چنانچه دانش گیاه مردم‌شناسی ثبت و مکتوب نگردد با مرگ افراد مسن دانش آنها نیز نابود می‌شود. استان مازندران به‌دلیل دارا بودن پوشش گیاهی متنوع و همچنین فرهنگ غنی در زمینه کاربرد گیاهان، منطقه‌ای مناسب جهت بررسی و انجام مطالعات طب مردمی است. تیره آفتابگردان (Asteraceae) با ١٢ گونه (١٦/٢١ درصد)، تیره نعناییان (Lamiaceae) با ١٠ گونه (١٣/٥١ درصد) و تیره گل سرخیان (Rosaceae) با ٧ گونه گیاهی (٩/٥٤ درصد) بزرگترین گروه گیاهان دارویی منطقه را تشکیل داده‌اند (شکل ١).

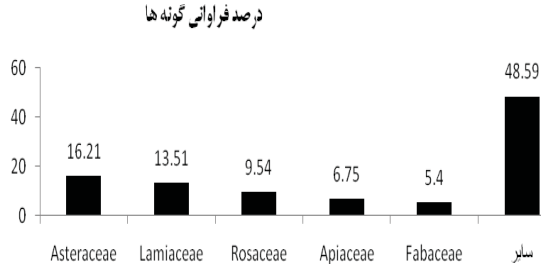

شکل ١- درصد فراوانی گونه‌های دارویی موجود در منطقه نمارستاق

١١١ مورد کاربرد دارویی برای گیاهان منطقه ذکرشده که به ترتیب شامل درمان کم‌خونی (١١/٧١ درصد)، قابض (١٠/٨١درصد)، ضدنفخ، رفع یبوست و تب‌بر (٩/٠٩ درصد)، کاهش قند خون و سرفه و سرماخوردگی (٨/١ درصد) و کاهش فشار خون (٦/٣ درصد) است (شکل ٢).

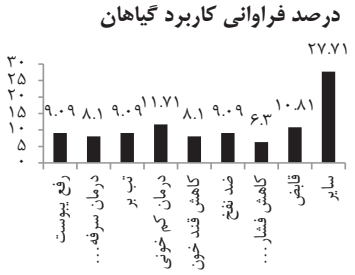

شکل ٢ - درصد فراوانی کاربرد گیاهان نزد مردم منطقه نمارستاق

از بین بخش‌های مورد استفاده برگ با ٤٧/٠٥ درصد بیشترین کاربرد را دارا بوده است (شکل٣).

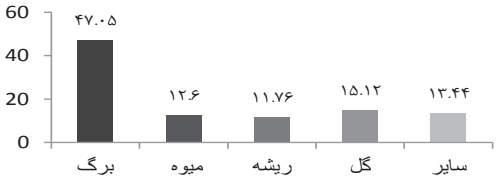

شکل ٣- درصد فراوانی کاربرد اندام‌های گیاهی نزد مردم منطقه نمارستاق

بحث و نتیجه‌گیری:

برخی گونه‌های گیاهی نظیر گل گاوزبان، پونه کوهی، کاسنی، گلپر و غیره توسط اغلب افراد بومی شناخته شده و مورد استفاده قرار می‌گیرند. گیاهی نظیر گردو، زرشک زالزالک و غیره در فصول رویشی به‌طور تازه وارد بازار می‌شوند و مورد فروش قرار می‌گیرند. نتایج مطالعهٔ حاضر نشان داد که کاربرد درمانی مسهل، درمان سرفه و سرماخوردگی، درمان اسهال و درمان کم‌خونی بیشترین کاربرد ذکرشده توسط مردم بوده است. در مطالعه حاضر گیاه تاج خروس (Amaranthus retroflexus L.) توسط اغلب مردم بومی به‌عنوان قابض، درمان کم‌خونی و همچنین جهت تهیه آش محلی نام برده شد، در سایر منابع از این گیاه جهت درمان زخم معده، اسهال، گرفتگی سینه و درمان دلپیچه کودکان معرفی شده است (۱۳، ۱٤). گیاه بومادران (Achillea millefolium L.) در بررسی حاضر به‌عنوان ضدنفخ، رفع یبوست نام برده شده و در منابع سرشاخه‌های گلدار دارای خواص ضد سرطان، کاهنده فشار خون، ضدعفونی‌کننده، شستشوی چشم، سرماخوردگی و خلط‌آور معرفی شده است (۲۳). گیاه کاسنی (Cichorium intybus L.) در این مطالعه به‌عنوان تمیزکننده خون، تب‌بر و در سایر منابع به‌عنوان مقوی، مدر، ملین، ضد سرطان، ضد کلسترول، عرق گل کاسنی مقوی اعصاب، اشتها آور، تصفیه خون، کرم‌کش، تب‌بر، رفع سردرد و سینه درد و دفع سنگ کلیه، سرخک، رفع کم‌خونی، تسکین درد، تصفیه‌کننده خون و تقویت معده، ضد عفونی کردن دستگاه گوارش معرفی شده است (۲۳، ۲٤، ۲۵، ۲٦، ۲۷).

تنوع و غنای بالای گیاهان دارویی در این منطقه، دوری از شهر، نبود امکانات رفاهی، ارتباط نزدیک افراد بومی با طبیعت و محیط زندگیشان، همچنین نیاز افراد به گیاهان برای درمان بیماری‌ها و برطرف ساختن نیازهای زندگی منجر به آگاهی و دانش بالای پرسش‌شوندگان در زمینه گیاهان شده است. بررسی و مقایسه نتایج حاصل از این مطالعه با سایر مطالعات انجام‌شده در کشور نشان‌دهنده آن است که موارد مصرف ذکرشده برای گونه گیاهی مشابه در نقاط ایران نیز تا حدودی مشابه و نزدیک به‌هم است. مناطق مختلف کشور، دارای فرهنگ و رسوم مختلف در استفاده از گیاهان است و در نتیجه این تفاوت در فرهنگ ها ممکن است تفاوتی هر چند اندک در کاربردهای ذکرشده توسط مردم مناطق مختلف از یک گونه به‌خصوص ذکر شود با این وجود بررسی مطالعات نشان داد در اغلب موارد کاربردهای ذکرشده مشابه و یا نزدیک به‌هم ذکر شده است. با توجه به فلور غنی منطقه مورد مطالعه و همچنین دانش غنی مردم محلی، توصیه می‌شود اقدامات حمایتی جهت شناسایی و حفظ و ازدیاد گونه‌های دارویی با ارزش منطقه به‌عمل آید از آنجا که بخش عمده این اطلاعات نزد افراد مسن است جمع‌آوری و ثبت این دانش بیش از پیش ضروری به‌نظر می‌رسد.

References:

۱ . پازوکی، منوچهر:. مرتع. تهران: مرکز نشر دانشگاهی. ۱۳۸۰.

۲ . حاجی آخوندی، عباس: بلیغ، ناصر. راهنمای کاربردی گیاهان دارویی. تهران: مرکز انتشارات علمی، دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۸۱.

۳ . قرباني، عبد الباسط: گياهان دارويي تركمن صحرا. تهران: مركز تحقيقات طب سنتي و مفردات پزشكي، ١٣٨٤.

4. Martin G J. Ethnobotany – a Method Manual. Chapman and Hall, London. 1995; 268.

5. Betti JL. An ethnobotanical study of medicinal plants among the bakapy gmies in the dja biosphere reserve, Cameroon. African study monographs. 2004; 25 (1): 1-27.

6. Hamilton AC., Shengji, P., Kessy, J., Khan, A., Lagos- Witte, S., Shinwari, ZK. The purposes and teaching of applied ethnobotany. People and Plants working paper 11. WWF, Godalming, United Kingdom. 2003; 76.

7. Hanazaki N., Souza VC., Rodrigues R. Ethnobotany of rural people from the boundaries of Carlos Botelho State Park, Sao Paulo State, Brazil. Acta Botanica Brasilica. 2006; 20 (4): 899-909.

8. Hayat M Q., Khan MA., Ahmad M., Shaheen N., Yasmin Gh., Akhter S. Ethnotaxonomical approach in the identification of useful medicinal flora of Tehsil Pindigheb (District attock) Pakistan. Ethnobotany Research and Applications. 2008; (6): 35- 62 .

9. Koduru S., Grierson DS., Afolayan AJ. Ethnobotanical information of medicinal plants used for treatment of cancer in the Eastern cape province, South Africa. Current science. 2007; 92(7): 906-908 .

10. Rivera D., Obon C., Inocencio C., Heinrich M., Verde A., Fajardo J., Lorach R. The Ethnobotanical study of local Mediterranean food plants as medicinal resources in Southern Spain. Journal of Physiology and Pharmacology. 2005; 56: 97-114 .

11. Tiwari DK., Yadav A. Ethnobotanical Investigation of some medicinal plants availed by Gond Tribe of Naoradehi Wild Life Sanctuary , Madhya Pradesh. Anthropologist. 2003; 5(3): 201-202 .

12. Ibrar M., Hussain F., Sultan A. Ethnobotanical studies on plant resources of ranyal hills, district Shangla, Pakistan. Pakistan Journal of Botany. 2007; 39(2): 329-337.

۱۳ . ایران‌منش، محبوبه. نجفي، شهلا. يوسفي، مهدی. بررسي اتنوبوتاني گياهان دارويي منطقه سيستان. فصلنامه گياهان دارويي. ۱۳۸۹؛ شماره ۲: صص ٦١ - ٦٨.

١٤ . شريفي‌فر، فريبا. كوهپايه. عابد، متقي. محمدمهدی. امير خسروي، آرزو. پورمحسني‌نسب، الهام. بررسي اتنوبوتاني گياهان دارويي شهرستان سيرجان استان كرمان. فصلنامه داروهاي گياهي. ۱۳۸۹؛ شماره ۳: صص ۱۹-۲۳.

15. Anyinam C. Ecology and ethnomedicine: exploring links between current environmental crisis and indigenous medical practices. *Social Science & Medicine*. 1995; 4: 321–329 .

16. Heinrich M. Ethnobotany and its role in drug development. *Phytotherapy Research*, 2000; 14: 479–488 .

17. Lev E., Amar Z. Ethnopharamcological survey of traditional drugs sold in Israel at the end of 20th century. Journal of ethnopharmacology. 2000; 72: 191-205

۱۸ . سلیمانی، محمد. اثر برخی عوامل محیطی بر ترکیبات اسانس مریم نخودی طناز در مراتع ییلاقی نمارستاق آمل، پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۸.

۱۹ . زرگری، علی: گیاهان دارویی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۵۵.

۲۰ . قهرمان، احمد: فلور رنگی ایران. تهران: انتشارات موسسه تحقیقات جنگلها و مراتع، ۱۳۶۱.

۲۱ . مظفریان، ولی....: فرهنگ نامهای گیاهان ایران. انتشارات فرهنگ معاصر ایران، ۱۳۷۵.

۲۲ . باراني، حسين: تفويت و غني‌سازي واژه‌نامه‌هاي علمي و تخصصي با استفاده از دانش و فناوري‌هاي سنتي. فصلنامه علوم اجتماعي. ۱۳۸۵؛ شماره ۳۴ و ۳۵: صص ۱۳-۴۰.

۲۳ . ذوالفقاری، اسلام. عادلی، ابراهیم. مظفریان، ولی. بابایی، ساسان. حبیبی بی‌بالان، قاسم. شناسایی گیاهان دارویی منطقه ارسباران و مطالعه دانش بومی مردم محلی (مطالعه موردی: جنگل‌های ارسباران، حوضه آبخیز مردانقم چای). فصلنامه علمی پژوهشی تحقیقات گیاهان دارویی و معطر ایران. ۱۳۹۱؛ جلد ۲۸، شماره ۳: صص ۵۳۴-۵۵۰ .

۲۴ . میردیلمی، سیده زهره. حشمتی، غلامعلی. بارانی، حسین. مطالعه اتنوبوتانی و اتنواکولوژی گونه‌های دارویی کچیک (مطالعه موردی مراتع کچیک در شمال شرق استان گلستان). فصلنامه دانش بومی. ۱۳۸۹؛ شماره ۱: صص ۱۲۶-۱۴۹.

۲۵ . اهوازي، مريم. مظفريان ولی. نژاد ستاري، طاهر. مجاب، فراز. چرخچيان. محمدمهدی، خليقي. سيگارودي فرحناز. اجني، يوسف. كاربرد دارويي سنتي گياهان بومي منطقه الموت قزوين (تيره‌هاي Lamiaceae و Rosaceae. فصلنامه گياهان دارويي. ۱۳۸۶، جلد ۶، شماره ۲۴، صص ۷۴- ۸۴.

۲۶ . دولتخواهی، مهدی. قربانی نهوجی، مجید. معرفی گیاهان دارویی پرمصرف شهرستان دشتستان در استان بوشهر با تاکید بر کاربرد سنتی. فصلنامه گیاهان دارویی. ۱۳۹۲؛ دوره دوم، شماره ۴۶: صص ۸۵ - ۱۰۵ .

۲۷ . علوی، سید زکریا. ربیعی، الهه. سعیدی گراغانی. حمیدرضا. قوردویی میلان، قهرمان. استفاده سنتی و بومی از گیاهان دارویی در شمال کشور (مطالعه موردی: سری ۸۱ و ۸۳ طرح جنگل داری اداره کل منابع طبیعی مازندران – ساری). فصلنامه داروهای گیاهی. ۱۳۹۰؛ شماره ۲: صص ۱۱۳-۱۲۰.